Oponentský posudek na disertační práci:

Jonáš Pospíchal, *Vztahy československé a jugoslávské exilové vlády v letech 1941–1945, disertační práce*, vedoucí práce: doc. PhDr. Václav Štěpánek, Ph.D., Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav 2023, 217 stran, rukopis.

Londýn, hlavní britské město, měl během druhé světové války obrovský význam mj. i pro exilové vlády Německem obsazených států: Belgii, Nizozemí, Norsko, Řecko, Polsko, jednu dobu byl také sídlem hnutí Svobodná Francie v čele s generálem Charlesem de Gaullem. Ve Velké Británii pracovaly i vlády československá (1940–1945) a jugoslávská (1941–1945; výjimkou bylo období od podzimu 1943 do jara 1944, když pobývala v Káhiře). Disertační práce Jonáše Pospíchala se věnuje velmi komplexním vztahům mezi posledními zmíněnými. Vedle úvodu obsahuje čtyři kapitoly, závěr, shrnutí v angličtině a seznam použitých pramenů a literatury. Na konci nabízí stručné medailonky osobností zmiňovaných v textu.

Způsob, jakým si J. Pospíchal poradil se zpracováním tematiky, si zaslouží určitou pochvalu, ale také, bohužel, i kritiku. K pozitivům rozhodně patří, že autor si vybral složitou tematiku (kdyby zvolil méně komplexní problematiku, „vyhnul“ by se možným badatelským potížím). Z textu čiší jeho badatelské úsilí. Výzkum založil především na studiu archivních pramenů české, popřípadě československé provenience pocházejících ze sedmi archivů (šest je v Praze, jeden v Kanicích u Brna). V zahraničí zkoumal prameny jen v bělehradském Archivu Jugoslávie. I když tato přední archivní instituce na území bývalé Jugoslávie soustřeďuje nejdůležitější prameny vztahující se k různým segmentům jugoslávských dějin, čímž je určitě pro badatele jasnou volbu, nabízely se i další možnosti zahraničního výzkumu. Pro první kapitolu týkající se československo-jugoslávských vztahů v letech 1939–1941, zejména pro otázku československých emigrantů na jugoslávském území by bylo vhodné prostudovat jednotlivé prameny i z jiných archivů (např. Chorvatského státního archivu v Záhřebu, Archivu Vojvodiny v Novém Sadu či Archivu Ministerstva zahraničních věcí Německa v Berlíně). Pro zbývající kapitoly, jež tvoří hlavní část disertační práce, se jako logické řešení (důvody uvádím dále) jeví Národní archiv v jihozápadní části Londýna – Kew. Pokud však úvod nevysvětluje, co

oponent pochopitelně dopředu neví, jestli kandidát měl, nebo neměl možnost zúčastnit se takových náročných badatelských cest, zda se mu naskytla příležitost získat nějaké granty či stipendia, které by takové cesty umožnily, může být nevyužívání pramenů z těchto institucí pokládáno za nedostatek.

S autorovým výrokem na straně 14, že se ve Vojenském archivu v Bělehradě nenacházejí dokumenty vztahující se k československo-jugoslávským vztahům (což mu bylo sděleno jiným kolegou ze Srbska), nelze úplně souhlasit. Tento archiv je sice badatelům, kteří nejsou srbští občané těžko dostupný, ale přesto v něm zahraniční badatel studovat může, i když po delším čekání na vyřízení žádosti o výzkum. Ve svých fondech ovšem nabízí o vztazích, jež jsou tématem disertace, spíš pouhé zmínky (pozoruhodné jsou na příklad materiály o málo známých kontaktech mezi Protektorátem Čechy a Morava a Nezávislým státem Chorvatsko, které sice nezapadají do československo-jugoslávských exilových vztahů, ale určitě na ně vliv měly). Archivní fondy obsahují, což je velmi důležité, také prameny, které badateli mohou pomoci vytvořit si v širším kontextu přesnější představu o jugoslávské exilové vládě, zejména o vojenských záležitostech nebo o partyzánském hnutí Josipa Broze Tita.

S dalším autorovým tvrzením týkajícím se pramenů Archivu Jugoslávie a fragmentárnosti příslušných fondů souhlasím. Uvážíme-li, že jeden z klíčových fondů Archivu Jugoslávie pro tuto tematiku (exilová vláda Království Jugoslávie) obsahuje podle údajů z inventáře tohoto fondu z roku 2006 dokonce 165 krabic, ale kompletní není (např. chybějí zápisy ze schůzí vlády v roce 1941 a některé z pozdějších let), je jasné, že J. Pospíchal neměl při rozboru pramenů jugoslávské provenience snadný úkol (zvlášť ve srovnání s československými prameny, které jsou uspořádány lépe). Oponentovi proto zůstává nejasné, proč autor nevyužil další naskýtající se možnosti: Edice pramenů z roku 1981 vydané v Záhřebu a v Bělehradě s velmi kvalitním editorskými úvodními texty o jugoslávských exilových vládách ve své době velmi ceněných jugoslávských historiků Bogdana Krizmana a Branka Petranoviće představují, troufnu si soudit, povinnou četbu během výzkumu dané tematiky. Další možnost použití publikovaných pramenů na dané téma nabízí edice z roku 2004 vydaná v Bělehradě editorským týmem v čele s Komnenem Pijevcem a Dušanem Jončićem. Všechny uvedené edice pramenů nabízejí něco, co už dnešní badatel ve výše zmíněném fondu Archivu Jugoslávie pravděpodobně z různých důvodů nenajde (např. zápisy ze schůzí exilových vlád, které v daném fondu Archivu Jugoslávie chybějí, byly vlastně delší dobu uloženy v několika jugoslávských a postjugoslávských institucích).

Přestože autor maximálně využil archivní dokumenty především z Národního archivu, Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR a z Archivu Ústavu Tomáše Garrigua Masaryka v Praze, určitě by bylo vhodné podívat se i na edici publikovaných pramenů editorského týmu v čele s Janem Němečkem s názvem *Dokumenty československé zahraniční politiky* pro léta 1943 a 1945 (rok 1944 zatím bohužel není zpracován – J. Pospíchal použil jen dokumenty vztahující se k období od roku 1939 do roku 1942).

Pochvalu si zaslouží využití četné sekundární literatury české i z historiografií bývalé Jugoslávie. Domnívám se však, že některé novější tituly, které se přímo vztahují ke zkoumané problematice, J. Pospíchal ve svém textu jen zmiňuje, popřípadě tu a tam uvádí, aniž by využil možnosti, jež se mu nabízely (z hlediska metodologie, v používání výsledků, ke kterým dospěli jiní autoři apod.).

Kladem je, že autor v některých případech podrobně analyzuje dobová periodika – především list *Čechoslovák* blízký československé exilové vládě, který vycházel v Londýně. Z memoárové literatury a deníkových zápisů se však nabízely i další možnosti, zejména z jugoslávské literatury. Vedle textů předsedy exilových vlád v letech 1942–1943 Slobodana Jovanoviće a Milana Grola, ministra dopravy, později zahraničí, v letech 1941–1943, mohl mít autor přístup i k jiným podobným publikacím. Především k memoárové literatuře a deníkům jugoslávských exilových politiků, zvláště těch, kteří byli přímo aktéry některých schůzek s protějšky z československé exilové vlády (např. Milan Gavrilović, ministr bez portfeje, později ministr spravedlnosti v exilových vládách v letech 1941–1943, pak Kosta St. Pavlović, šéf kabinetů předsedy vlád Dušana Simoviće, zmíněného Jovanoviće a Miloše Trifunoviće v letech 1941–1943 atd). I když svědectví o těchto setkáních nebo názory na československé kolegy v exilu nezabírají v jejich memoárech mnoho místa, jedná se o důležitý druh zdroje, který by, domnívám se, spolu s uvedenými edicemi pramenů (a s rozborem archivních dokumentů jugoslávské provenience, který autor provedl) kvalitu textu velmi zvýšil. A v tom právě tkví jeden ze dvou větších nedostatků posuzované disertační práce: absence názoru jugoslávského, tedy dalšího pohledu na danou tematiku! Během čtení textu, jsem bohužel nabyl dojmu, že problematika československo-jugoslávských exilových vztahů je především zkoumaná ze strany československé. Obávám se, že se moc nedozvíme, jak se jugoslávští exiloví politici dívali na své československé kolegy, co pro ně spolupráce s československou exilovou vládou znamenala, jak hodnotili některé kroky prezidenta Edvarda Beneše a jeho vlády na mezinárodním politickém a diplomatickém poli.

Druhý větší nedostatek disertační práce Jonáše Pospíchala nacházím v absenci širšího kontextu. Pokud se píše o československo-jugoslávských vztazích v letech 1939–1941 a o stycích exilových vlád Československa a Jugoslávie v letech 1941–1945, nelze opomenout, význam Německa v letech 1939–1941, tedy pro období od jara 1941 význam Velké Británie v těchto kontaktech, nebo pokusech o ní. Z tohoto důvodu jsem na začátku posudku zmínil důležitost pramenů německé provenience z Archivu Ministerstva zahraničních věcí v Berlíně a výsledky bádání dalších autorů. J. Pospíchal věnuje skoro čtvrtinu své disertační práce, tedy podstatnou část, období do jara 1941 (první kapitola), i když tematicky toto období a vše, co se dálo mezi československými exilovými orgány (pobývajícími nejprve ve Francii a pak od léta 1940 ve Velké Británii) a jugoslávskými orgány Království Jugoslávie (zdůrazňuji: tehdy alespoň oficiálně svobodného a neutrálního), mělo jen částečné dopady na to, co následovalo po okupaci Jugoslávie v dubnu 1941. Stručně řečeno: Autor nemusel podle mého soudu psát obsáhlou 40stránkovou první kapitolu, ale na mnohem menším prostoru potenciálního čtenáře uvést do problematiky československo-jugoslávských vztahů do dubna roku 1941.

Absence širšího kontextu na období po dubnu 1941 chybí především při objasnění velmi důležité úlohy Velké Británie. J. Pospíchal se o ní tu a tam zmiňuje, ale podle mého názoru je nutné roli Británie pro československý a jugoslávský exil zdůraznit víc. Jako příklad uvádím změnu postoje československé exilové vlády k jejím exilovým jugoslávským kolegům, kladenou autorem na konec roku 1943 a začátek roku 1944 (s. 147–149). Na konci prosince 1943 byly v Egyptě poprvé navázány přímé kontakty československých exilových orgánů (konkrétně šlo o československého vojenského atašé u jugoslávské exilové vlády majora Václava Podhoru) s partyzány Josipa Broze Tita (přesněji s jednotlivými členy partyzánské delegace, která byla Titem vyslána ke spojencům). Další kontakty pokračovaly na jaře roku 1944 v Londýně při návštěvě Titova důvěrného spolupracovníka Vladimira Velebita ve Velké Británii. Všechny tyto události J. Pospíchal sice líčí, ale úlohou Velké Británie se zabývá jen povrchně. Známou spojeneckou konferenci v Teheránu 29. listopadu–1. prosince 1943 uvádí (s. 142), ale nepostihuje, jak probíhala změna britského postoje k hnutím odboje na jugoslávském území, která měla zásadní vliv nejen na četnické hnutí generála Dragoljuba Mihailoviće do té doby podporované Velkou Británií, ale též na jeho soupeře, partyzánské hnutí Josipa Broze Tita, a také na pozdější rozhodnutí československých exilových orgánů, aby svou pozornost zaměřily právě k Titovým partyzánům. To, že se rozhodly, jak uvádí J. Pospíchal (s. 150), již v lednu 1944 připravit k vyslání vojenskou misi k J. B. Titovi a že československý

diplomatický představitel u britské vlády požádal britskou stranu o udělení příslušných povolení, mělo tehdy velmi důležité pozadí. Podle britských pramenů, které jsem zmínil na začátku posudku (přesněji: jedná se o dokumenty britského Ministerstva zahraničních věcí uložené v Národním archivu, Kew, v Londýně), je zcela zřejmé, že se jednalo o velmi složitou záležitost a že změny postoje britské i československé strany k situaci na jugoslávském území se odehrávaly v delším časovém horizontu. Českoslovenští exiloví představitelé čekali na britskou odpověď víc než tři měsíce, což je také důležitý detail. Teprve koncem dubna 1944 je Britové informovali, že Tito s vysláním československých styčných důstojníků ke svému hlavnímu štábu souhlasil.

Uvedené další kontakty československé strany a Titových partyzánů, konkrétně Vladimira Velebita v květnu 1944 v Londýně, probíhaly v rámci mnohem významnějších událostí, než je líčí J. Pospíchal. Pravdou je, že se Vladimir Velebit tehdy setkal s E. Benešem a dalšími předními osobnostmi československého politického a vojenského exilu (o čemž se mimochodem Velebit zmínil ve svých memoárech publikovaných poměrně dlouho po ukončení druhé světové války), ale hlavním cílem jeho cesty bylo něco jiného. Titem byl vlastně vyslán, aby o britské pomoci jugoslávským partyzánům jednal přímo s premiérem Winstonem Churchillem. Na rozdíl od předních osobností jugoslávské exilové vlády, které hlavně takové možnosti z různých důvodů neměly, Velebitovi se začátkem května 1944 podařilo, aby ho Churchill přijal. Události z následujícího období, kdy byla pomoc četnickému hnutí zastavena (o čemž W. Churchill veřejně hovořil koncem května téhož roku před britským parlamentem), a začala proudit k partyzánům, jasně dokládají úspěch Velebitovy mise. Až v tomto kontextu by bylo možné analyzovat Velebitova setkání s československými exilovými představiteli.

Text je bohužel také zatížen občasným opakováním vět nebo již dříve uvedených tvrzení. Tu a tam se objevují věty velmi kostrbaté, někdy zbytečné detaily. Některá tvrzení jsou diskutabilní. Autor leckdy používá pro stejné záležitosti různá pojmenování (např. Jaroslava Lípu, československého vyslance v Bělehradě do poloviny března 1939, představuje po tomto datu, buď pořád jako vyslance, což Lípa nemohl být, nebo jako bývalého vyslance, což vlastně byl, zatímco od září 1941 se už jednalo o exilového vyslance, nebo vyslance u jugoslávské exilové vlády). Autorovi bych také poradil, aby se vyhnul používání různých klišé (např. členové *legendární* skupiny Tři králové atp.). Kladně oceňuji, že na konci své práce uvedl stručné medailonky jednotlivých osobností (u některých se jedná téměř o biografie). Není ale jasné, proč uvádí jména osob, které se v textu vůbec neobjevují (viz Odilo Globocnik, Prvislav

Grisogono, Milan Martinović, Božo Milanović), nebo se vyskytují jednou v některé z poznámek pod čarou (viz Puniša Račić, Karl Taus). Příliš překlepů v textu není, ale některé autorem používané termíny se v odborné literatuře často nenajdou (např. uvádět Titovo jméno v té formě, kterou občas J. Pospíchal užívá, podle mého názoru nelze: je to Josip Broz Tito, nebo J. B. Tito, či jen Tito, ale nikoliv Josip Tito)!

Kladně bych hodnotil ty části disertace, které ve srovnání s jinými již publikovanými texty na dané nebo podobné téma přinášejí nové poznatky. Jedná se o úseky podkapitol věnované např. činnosti novináře Karla Jíšeho, který se v Bělehradě od května 1940 podílel na provozu Československé informační kanceláře na Balkáně, dále aktivitám československého delegáta při Společnosti národů v Ženevě Jaromíra Kopeckého, který v průběhu druhé světové války udržoval kontakt s Jugoslávci a zároveň byl pojítkem pro různé politické skupiny a jednotlivce v Jugoslávii, uskupení jugoslávských emigrantů ve Švýcarsku a nakonec i pro několik jugoslávských exilových představitelů v Londýně. Jedním z mála podařených československo-jugoslávských exilových kontaktů, které J. Pospíchal kvalitně prezentoval, bylo rozhlasové vysílání. V letech 1941–1942 působila v Jeruzalémě jugoslávská rozhlasová stanice pod názvem *Karađorđe*. Jedním z redaktorů byl i československý novinář Jan Štancl, který ve svém pořadu informoval československé a jugoslávské občany o četných vojenských a politických tématech a komentoval je.

I když v tomto posudku zazněla kritika některých řešení, která J. Pospíchal ve své disertační práci nabídl, nebo byly zdůrazněny rozmanité nedostatky, domnívám se, že autor prokázal tvůrčí schopnosti a že jeho práce pod názvem *Vztahy československé a jugoslávské exilové vlády v letech 1941–1945* splňuje požadavky standardně kladené na disertační práce v daném oboru.

V Praze, dne 7. listopadu 2023

Mgr. Milan Sovilj, Ph.D.
Historický ústav AV ČR, v. v. i.